

Interviewee: Zuzana Slobodníková

Interviewer: Oto Wagner

Place: Bratislava

Date: marec 2006

Kazeta č.1, strana „A“:

A: - dopĺňam text, pretože sa na začiatku zasekol diktafón: Môj starý otec pochádzal z Bratislavy a na židovskej ulici mal krčmu. Otec bol obchodník.

B: Ja som mal vychodené štyri triedy mešťianky, tie posledné dve som vychodil v židovskej ortodoxnej škole v Bratislave.

A: A Vaši starí rodičia sa ako volali? Starý otec a stará mama. Otcovi rodičia. Neviete?

B: Otcovi rodičia? Otcovi rodičia sa volali, sa volali eee ... Samuel Wagner a a matka rodená s... eee Serena. Serena Wagnerová. Serena Poláková. Serena Poláková. Áno.

A: Aj ona bola pôvodom z Bratislavy?

B: Ona. Aj ona, aj rodičia aj starý otec, aj otec aj matka aj môj, aj ja, aj moja žena. Všetko pochádzame z Bratislavy.

A: Nakolko boli náboženský Vaši starí rodičia? Boli ortodoxní?

B: Boli. Moji. Ale najmä môj otec. Áno. Bol silný ortodoxný žid. Áno. My sme museli chodiť pravidelne do kostola, každý piatok a sobotu. Mal vyhradené miesto v židovskej v židovskom kostole, hore na Kapucínskej ulici, či hentam. Ten, ten kostol už je zbúraný teraz. Áno. No takže on bol veľmi pobožný. Každý piatok samozrejmä vec. Mamička pri večery sa pomodlila. Mali sme tam barchesy a sviečky a tak ďalej. No proste, vych vych vychovali pre... prežil som celú moju mladosť, mladú generáciu v ortodoxnej židovskej rodine.

A: A Vaši starí rodičia ako vyzerali? Popíšte mi ich. Ako vyzeral Váš starý otec a ako sa obliekal a tak isto stará matka.

B: No, obliekal sa normálne. V civilných šatách. Áno. Civilné šaty. Aj stará matka aj starý otec.

A: Nosil on paesy?

B: Prosím?

A: Paesy?

B: Nie, nie, nie, nie, nie. nemali paesy. Oni.

A: A stará mama parochňu?

B: ... Keď sa nemýlim, tak stará mama parochňu mala. Ale eee starý otec nemal par... paesy. Nič takého. Áno. Ale bol veľmi pobožný. On neurobil tri kroky bez toho aby nemal čiapku na hlave. Alebo čiapku, alebo klobúk, alebo podobne. No proste eee boli to, boli to silní ortodoxní židia. Boli známi v Bratislave. No a tak bol aj otec aj moja matka. Boli veľmi silní ortodoxní židia. Veľmi pobožní. A nás takto vychovali. áno. ale ja potom v mladosti som sa už odpútal od toho ortodoxného židovstva. Viete, som bol taký moderný žid a možno povedať, že niekedy aj taký poloateista. Viete?

A: Spomeniete si na dom, alebo byt v ktorom bývali Vaši starí rodičia? Kde to bolo? A ako ten byt vyzeral?

B: Moji starí rodičia bývali na ... na tejto... na prv na Kapucínskej a potom bývali, jak je teraz hotel Tatra, ale vtedy ešte nebol hotel Tatra tam. Tam vtedy boli ešte staré domy a tam bývali. No a moji rodičia, moji rodičia bývali v terajšej Metropolke na treťom poschodí.

A: Metropolka to je kde?

B: Metropolka? To je jak, jak je štátna nemocnica a oproti je ten veľký dom. Kde je aj kaviareň. A teraz je tam aj banka. No tak tam rodičia bývali. Tam sme bývali. Tam sme bývali. Až do roku 1936.

A: Spomeniete si koľko izieb mal ten byt? Ako bol zariadený?

B: Áno. Ten byt mal tri izby a bol pekne zariadený. Bol tam z časti starý nábytok a bol tam z časti aj moderný nábytok. Ale ... moderný...áno, áno. V tom období, keď som tam ja býval, tak to bol len jeden moderný, pekný trojizbový byt.

A: Mali ste nejakú výpomoc doma? Nejakú pomocníčku? Alebo ...

B: Zo začiatku, začiatku bola tam výpomoc. Bola tam jedna takzvaná slúžka. Áno. Ktorá upratala a podobne. Ale to len zo začiatku. A potom to všetko robila moja matka. Mamička ako, teda sama.

A: Mali ste Vy súrodencov?

B: Mal som jedného brata. Ten bol o štyri roky starší. Alfréd Wagner sa volal. Áno. Ten, ten padol v Slovenskom národnom povstaní. On bol, on bol toto... on bol vyučený u Püchlera. Kobercový dom. Tam pracoval áno. No a potom, potom narukoval. A potom sa prihlásil do Slovenského národného povstania a v povstaní padol.

A: Pokiaľ by sme sa vrátili ešte k Vašej mamičke, tak o jej rodičoch. Ako sa volali jej rodičia a čím sa oni tu živili?

B: ... eee Matkini rodičia, matkini rodičia... tak eee matkini rodičia... tak ten náš opapa žili tiež v Bratislave a a...

A: Pokiaľ si nespomínate, tak to nevádi...

B: No, neviem teraz presne, ale sa mi zdá, že on bol taký, taký podomový obchodník. Ponúkol tovar a tak ďalej.

A: A jeho manželka bola?

B: Manželka bola domáca, domáca, áno.

A: Vaša mama mala súrodencov?

B: Moja, moja mamička mala súrodencov, áno. Mala, mala jedného, mala dvoch, dvoch bratov mala a tí dvaja bratia obidvaja zahynuli v Oswienčime.

A: A váš otec mal súrodencov?

B: Môj otec, môj otec mal, mal, áno mal, mal sestru, áno. Tá, tá bola vydatá za Wág... Wagmana, áno a mali tiež konfekčný obchod.

A: Ako sa volala tá jeho sestra? Otcova sestra sa ako volala?

B: Otcova sestra, otcova sestra Hermína, Hermína Wagnerová rodená a Hermína Poláková, Hermína Wagmanova. Wagmanova.

A: Wagmanová. Akými jazykmi sa hovorilo u vás doma? Najprv starí rodičia ako hovorili a potom vy, u vás doma ako ste hovorili?

B: Nemčinou, nemčinou.

A: A tí druhí ste vraveli opapa aj po maďarsky hovorili?

B: Hovorili, ale doma sme vyprávali tak jidiš. Jidiš.

A: Jidiš. Ale vedeli ste i spisovnú slovenčinu?

B: Kto?

A: U vás doma, už potom u rodičov?

B: U rodičov? Áno, áno u rodičov áno, už sme vyprávali tiež nemecky áno, ale vedeli dobre po slovensky.

A: A starí rodičia tí iba jidiš?

B: Jidiš, áno, áno, áno, áno.

A: Obaja?

B: Obaja, áno, áno. To bola stará generácia ešte.

A: Váš otec mal aké dosiahnuté vzdelania?

B: Môj otec, môj otec mal dvojročnú obchodnú školu. Teda ľudové mešťanky a dvojročnú obchodnú.

A: A mamička?

B: Mamička, mamička, mala nejakú, mala tiež me... mala toto päť ľudových a štyri mešťanky.

A: A váš brat mal aké vzdelanie?

Môj mal, môj brat sa volal Alfred Wagner áno, a ten mal, ten mal, maturitu mal. Maturitu mal a potom išiel do učenia na konfekčnú. Búchler to bol veľký obchod konfekčný, koberce a podobne, áno. A tam sa zaučal.

A: Spomeniete si nato, ako vyzerala ulica na ktorej ste bývali, alebo akých ste mali susedov, či to boli židia, nežidia? Ako ste s nimi vychádzali?

B: No, tak. Pokiaľ sme, pokiaľ som býval u rodičov, áno prv sme bývali, prv sme bývali na, ako sa to teraz volá, na Hodžovom námestí, na Hodžovom námestí, ale to je všetko prebudované tam boli staré domy a podobne, áno. A potom keď sme sa presťahovali do, do toho do metropoly, teda to sa volal ten dom metropol. Jak je štátna nemocnica. Oproti štátnej je ten vysoký dom, áno tam hore je kaviareň a tam je vpredu banka tam voľakedy bola, reštaurácia, kaviareň, no tak tam, keď sme bývali, tak jaký bol dotaz?

A: Že ako to tam vyzeralo a akých ste mali susedov?

B: Jaj. Mali sme, mali sme v tom dome, mali sme môžem povedať skoro všade židovských susedov. Áno, táb býval vedľa nás profesor Kőnig, to bol profesor na židovskej, obchodnej židovskej škole. Áno, a potom tam bol jeden, jeden lekár, a vtom proste v celom dome bolo môžem povedať na osemdesiat percent židovských rodín. Takže kamarádili a dobre vychádzali.

A: Takže nejako, že spoločnosť nežidovských, alebo majoritného obyvateľstva ste nejako ani nevyhľadávali, lebo ste si vlastne, tam v tej komunite vystačili?

B: Za, za, za pokiaľ som býval u rodičov, áno tak malí sme prakticky sme sa stretávali len so židovskými rodinami. Prakticky, lebo susedia všetci boli židia, keď sme chodili do kostola, tam boli židia a tak ďalej, takže prakticky tak.

A: A pokiaľ ste sa stretávali aj s majoritným obyvateľstvom, napríklad neskôr v mešťanke, alebo nemali nejaké konflikty už vtedy?

B: Nie nemal som, nie, nie.

A: Ani také žiadne prekáračky, nič? Vôbec?

B: Nie, nie. Ja som bol, ja som mal, ja mám takú povahu, viete že s každým dobre vychádzam, viete. Či to boli teda židia, alebo nežidia a, a napríklad, keď som bol v pracovnom tábore Nováky, áno, tak tam som mal špatné styky, sme mali špatné styky ortodoxnými židmi, židmi z východného Slovenska. Viete. Tam boli také trenice.

A: Áno.

B: Ale inakšie, ja som vychádzal veľmi dobre, oni so mnou, ja s nimi.

A: Už ste spomínal, že ste vlastne žili v takom obklopení tých, toho židovského etnika, ale celkovo Bratislavu, ako vnímate v tých časoch?

B: No v Bratislave v tom čase, v Bratislave v tom čase žilo asi niekoľko desiatok tisíc židov.

A: A koľko mohla mať vtedy Bratislava obyvateľov?

B: Vtedy mala Bratislava asi sto tisíc obyvateľov a z toho možno povedať tých desať – pätnásť percent boli židia. Židia, no a tak vychádzali sme dobre.

A: Spomeniete si koľko tu bolo synagóg, alebo modlitební?

B: Áno. Tu v Bratislave, v Bratislave bolo eee na Hajdukovej, potom hore na Kapucínskej, potom na, na pri hrade. To boli tri kostoly, áno. Ten bohužiaľ aj ten krásny kostol, ktorý, ktorý, ktorý bol na **Rybnom** námestí, ten, neologický aj ten zbúrali, aj ten hore, aj ten krásny kostol, na, na tejto, pod hradom čo bol.

A: Ten bol aký?

B: Ortodoxný. Aj ten zbúrali. Aj ten zbúrali. Tak bolo tuná hodne, hodne týchto, bolo tuná hodne kostolov, áno a, a tuná bolo hodne židov. To znamená, že týchto všetkých modlitieb bolo strašne moc, strašne moc.

A: Pokiaľ by sme sa k tej nábožnosti vašej rodiny, tak vy ste vraveli, že otec bol veľmi nábožensky založený?

B: Bol, ortodoxný žid.

A: Takže vy ste boli obrezaný s bratom, mali ste aj bar micva.

B: Áno.

A: Ako si na to spomínate, na to vaše bar micva?

B: Viete čo? Ja som bar micve mal ako trinásť ročný v tom kostole na **Rybnom** námestí, čo zbúrali, viete? Tam som mal bar micve. A bolo to velice pekné. Keď ma zavolali, som išiel hore a som čítal tam v hebrejčiny, nejaké vety som čítal a tak, bolo to veľmi milé, milé. Bolo to milé obdobie.

A: Dostali ste nejaké darčeky? Ešte si spomeniete, že ste dostali niečo od starého otca, alebo od otca?

B: Takto. Keď som dostal, tak peniaze, peniaze.

A: Mali ste aj oslavu potom?

B: Áno, mali sme oslavu doma, áno. Prišla celá rodina, strýko, jeden strýko, druhý strýko, teta a tak ďalej, celá rodina. Čo ja viem dvadsať ľudí a sme oslavovali moje bar micva.

A: Ako sa u vás, keď si spomeniete, čo najpodrobnejšie slávil piatok, sobota?

B: No tak, ja som sa musel vždycky jedovať aj s bratom spolu, lebo museli sme chodiť piatok poobede do kostola viete. No a druhý chlapi išli futbal hrať a išli sa hrať a my sme museli či bolo leto, alebo zima a tak ďalej sedieť v tom kostole áno a jak sa povie dave...daven **davenen, davenet** modliť sa a tak ďalej. No, ale inakšie my sme sa prispôbili, a sme chceli poslúchnuť našim rodičom, najmä otcovi, áno, ktorý bol prísny ortodoxný žid. tak sme sa vždycky jemu prispôbili, ale inakšie, inakšie sme neboli veľmi pobožní, my ako chlapi.

A: A doma, tá samotná večera ako prebiehala?

B: No tak bola prísne kóšer, prísne kóšer. Mamička veľmi dbala na kóšer, žiadna šunka, žiadne bravčové mäso, nič takéto. Prísne, prísny kóšer.

A: Robila šolet, alebo...?

B: Robila šolet. Toto som musel sobotu, piatok odniesť mama, žena, mama vyvarila fazulu a tak ďalej. Som musel odniesť na Obchodnú ulicu, tam na ľavej strane bol

Heler, pekár, som museli odniesť hrniec tomu pekárovi a potom v sobotu na obed ísť pre to. No tak pravidelne každú, každú sobotu sme mali šólet, áno.

A: Mamička doň ho dávala hydinu? Kačicu, hus, také niečo?

B: Mamička tam dávala kačicu, ale väčšinou hus. Väčšinou hus, áno.

A: Barches ste spomínali, že bol na stole?

B: Áno barches sme mali, barches sme mali, áno. No typicky židovská ortodoxná rodina a tak sa my sme sa prispôbili aj v stravovaní aj vo všetkom tak ďalej. Napríklad otec ráno sa modlil a tak ďalej, ja som sa musel modliť ráno, áno a v sobotu, piatok a sobotu teda ani nezažal svetlo, lebo to bolo, to bolo proti tomu **bite** mal a keď išiel mal stále čiapku na seba a tak ďalej.

A: Počas toho piatku a sobotu ste mali nejakú výpomoc na doma, keďže...?

B: Nie, nie, to všetko zabezpečila sama manželka, eee teda mamička.

A: Mamička.

B: Mamička, mamička, áno.

A: Konkrétne, aké sviatky ste slávili? Normálne mi to vymenujte a čo ste počas tých sviatkov, iba čo vám tak najviac utkvelo v pamäti.

B: No tak tie sviatky, ktoré boli, tak to bol, to bol chanuka, chanuka a potom, potom samozrejme vec **raše šóne, jom kypur**, áno. No to sme sa poctivo, poctivo postili, kým nevyšli hviezdy. No tak to sú tie najväčšie sviatky.

A: A sukot ste slávili?

B: Prosím?

A: Sukot pravdaže? Suku a suku ste si stavali?

B: My nie, ale my sme išli k susedom, áno, my sme bývali v metropolke a vedľa bol eee tento, vedľa bol eee bol, majiteľ, majiteľ toho domu, vedľa metropolky a on bol on predával za peniaze hovädzí dobytok a tak ďalej. Tak on tam vo dvore postavil toto...

A: Suku.

B: Suku, áno a tam sme chodili k nemu.

A: Takže viacej rodín ste slávili spolu?

B: Viacej rodín spolu, áno, áno. Viacej rodín spolu.

A: Nestalo sa niekedy tak, že by vám niekto tu suku zničil?

B: Nie, lebo to bol uzavretý dvor viete. On tam mal svoj hovädzí dobytok a tak ďalej no a v tých týchto v tých svojich...

A: Maštaliach.

B: Maštaliach, áno a tam, bol uzavretý dvor, takže tam nemal nikto prístup a z vonka to boli železné dvere, veľké viete, takže tam nikto nemal prístup. Takže tam nič také nebolo.

A: Vy ešte keď ste boli malý chlapec, chodili ste do škôlky, alebo ste boli doma s mamičkou?

B: Ja som chodil na terajšiu Obchodnú ulicu, **Šendovskú**, áno, som chodil do škôlky.

A: Do škôlky.

B: Do škôlky.

A: Ako sa pamätáte, nejak také vôbec matné spomienky na to? Bola to židovská škôlka?

B: Židovská škôlka to bola a to bola na Obchodnej, terajšej Obchodnej dvadsať, dvadsať, dvadsať jedna, tam vzadu vo dvore bola škôlka židovská, áno a tam som chodil do tej škôlky. No, a keď najdem toto, dám aj obrázky z toho, zo škôlky. Musím to hľadať.

A: Pokiaľ sa týka vášho vzdelania, kedy ste začali chodiť do ľudovej školy, alebo chodili ste do židovskej ľudovej školy?

B: Ja som chodil päť, päť tried som mal, päť tried som mal, toto židovskej ortodoxnej školy na Zochovej a mal som tam potom tri meštianky a štvrtú meštianku som potom prešiel do štátnej školy na Palisádoch. Tam som ukončil štvrtú meštianku. No, tak väčšie vzdelania som nemal. To, to som si potom, až keď som sa vrátil z keď som sa vrátil z koncentračného tábora, potom som si robil diaľkove maturitu a vysokú školu.

A: Ako si spomínate na tú ľudovú školu? Nebola to jednotriedka, lebo veď Bratislava bola veľká, takže každá trieda mala, každý ročník mal svoju triedu.

B: Áno.

A: A vaše obľúbené predmety, alebo učiteľ niektorý na ktorého si ešte spomeniete?

B: No, tak to bol profesor Kónig, áno. To bol, ten mal, ten mal a on mal, on mal matematiku, áno. To bol veľmi dobrý človek. No a na tých druhých už si, už sa tak nepamätám, áno.

A: A učiteľ náboženstva, nespomeniete si?

B: No tak náboženstvo to sa v ortodoxnej škole veľmi držalo, a tak ďalej, ale už si nespomínam, že, lebo to sa tam menilo, viete. Tak už si nespomínam presne, že koho sme mali na náboženstvo, ale keď sa nemýlim, tak to bol niekto z obce. Zo židovskej obci tam bol vždycky kto prišiel a prednášal.

A: A prednášal.

B: Áno.

A: Váš obľúbený predmet v škole?

B: Môj oblú... obľúbený predmet v škole bol spev, telocvik a, a telesná výchova.

A: Takže vy ste boli skôr tak športovo zameraný?

B: Áno.

A: Akým športom ste sa venovali?

B: Ja som, ja som bol majster Československa a majster Slovenska v plávaní.

A: Aha.

B: No a, a aj teraz ešte keď som bol starší už tak keď bola slovenská vetraniáda, tak som prsia a kraul všetko vyhral. Ja som bol majster Československa.

A: A od koľkých rokov ste sa venovali plávaniu?

B: Od detstva. Mal som hádam sedem, osem rokov, keď som začal.

A: A kam ste chodil plávať?

B: Do **Grošningu**.

A: Viem, viem.

B: **Grošningu**, jak je, jak je pom, jak je pomník eee nie Štef... aký pomník je tam? No...

A: Ale, viem kde. Nevie ani ja aký pomník je tam, ale viem čo myslíte.

B: Počkajte. Ten pomník tam je pomník eee nie Štefánik, nie. Iný pomník je tam. Tu je **Grošnig**, áno. Tu to je **Grošnig**, áno a tu tá je pomník český pom... český. Český pomník je tam. Ale aký pomník je tam?

A: Neviem, bohužiaľ!

B: Aký pomník je tam? Pri **Grošligu** je pomník, áno. Aký pomník je to? Jak Grošling, ten český pomník. Áno. Český lev. Český lev je tam teraz, viete. To je, to je čo ja viem desať metrov vysoký a tam je český lev a tam, áno. Je krásna jedna tabuľa, áno, kde je spomínaný dvadsiaty ôsmy október tisícdeväťstoosemnásť vznik Československej republiky.

A: Áno. Aj vás niekto trénoval?

B: Áno, áno, áno. Ja som, ja som, ja som potom neskoršie plával za slovenský plavecký klub, som plával, viete. No a trénoval ma nejaký profesor Štál sa volal.

A: To už ale nebol žid?

B: Nie, nie, nie, nie.

A: Ste boli potom členom nejakého družstva športového?

B: Ja som prv som, prv som, bol, prv som bol v tomto **bar koch ba**, **bar koch ba**, to bol židovský klub, áno. A potom som prešiel do slovenského plaveckého klubu, áno. Kde ma trénovali, teda nežidia a taktó sa vypracoval, áno, až som sa stal majstrom Slovenska, majstrom Československa.

A: Ste mali koľko rokov vtedy?

B: No to som mal, to som mal vtedy sedemnásť, pätnásť, šestnásť, sedemnásť rokov. Áno.

A: A tam v tom klube, pokiaľ išlo o šport, tak nikdy sa vám nestali také veci, že by mal niekto narážku na vás, len preto, že ste boli žid, alebo tak?

B: Nie, nie, nie, nie, nie, nie, nie nemali. No a mimo toho, mimo toho, čo som bol tam v tom klube nevedeli ani, že som žid. viete. Oto Wagner to bolo nemecké meno a tu tá žije a žilo strašne moc Nemcov a Maďarov v Bratislave, takže ani šajnu. A mal som husté blond vlasy, viete. A takže žiadnu fyzo... fyziognómiu židovskú, takže o mne nevedeli, že som židovského pôvodu.

A: Ako vaši rodičia dbali na vzdelanie? Mali ste doma nejaké knižnice, kupovali si u vás doma nejaké knihy, noviny nejaké, alebo periodiká?

B: No kupovalo sa. No tak eee tak eee v prvom rade to bol noviny **Grensbote**, nemecké noviny a potom čo sme dostávali z obce noviny a no tak mali sme noviny, ale a a knižnicu, mali sme, ale nič zvláštneho, nič zvláštneho. Takže matka skorej vždycky čítala, čítala, áno, ale také, také, túto, všeobecné také, bežné, bežné tieto.

A: Nejaké politické názory, aké mali vaši rodičia, alebo potom neskôr aj vy a váš brat? Ako ste boli orientovaní?

B: No my sme, my sme boli relatívne veľmi pokrokovovo orientovaní, viete. Veľmi pokrokovovo, no a a môj otec bol síce pobožný ortodoxný žid, ale bol normálny teda, normálny bol. No a a ja som mal, ja som mal tendencie také ľavičiarске, ľavičiarске, viete.

A: Boli ste aj **šómerom**, ešte?

B: Bol som aj **šómerom**, som bol, áno bol som v **šómeru**, áno. No a potom to sa rozpadlo, lebo tí chlapi vysťahovali sa do Izraela.

A: Boli ste aj na **nachšovej**?

B: Prosím?

A: Boli ste aj na **nach šare**?

B: Nie, nie.

A: Neboli ste, takže...?

B: Nie, nie nebol som na **hach šare**, ale, ale, ale stretával som sa väčšinou, lebo spolužiaci a všetko to boli židia, tak ja som sa väčšinou stretával prakticky eee v kruhu židovských chlapcov.

A: Ako ste trávili váš voľný čas spolu s priateľmi?

B: No voľný čas, tak my sme jak je teraz Slovenský rozhlas, tak tam sme hrávali futbal, futbal sme hrávali, no a a chodili sme spolu na výlety pravidelne. Potom sme, potom sme sa stretávali, do kín sme chodievali a tak ďalej. Tak a potom ako chlapci sme sedávali a tak ďalej, sa dívali na pekné dievčatá.

A: Spomínali ste, že ste chodievali na výlety. Na výlety po Slovensku?

B: Na výlety sme chodili po Slovensku, áno po Slovensku som chodili, ale väčšinou sme chodil v okolí Bratislavy. Lebo u nás to bolo takto, že Rača to už, to už bolo ďaleko, to už bol vidiek, viete, to už je. Takže keď sme išli na celodenný výlet, tak sme išli čo ja viem tam kde je Karlova Ves, áno, tak to bol celodenný výlet. No.

A: S rodičmi ste chodili niekam na dovolenku?

B: S rodičmi, s rodičmi, no sme chodili na výlet, na výlet, na dovolenku k ďalším rodičom. Mali sme, mali sme strýka a tetu v Šuranoch, áno. Tam sme chodili. Potom sme mali tetu a a strýka sme mali v Budapešti, tam sme občas chodievali, áno. No a...

A: Takže to bolo skôr tak spojené aj s tou rodinnou návštevou?

B: Áno, s rodinnou návštevou.

A: Akože čisto na dovolenky, v lete napríklad, ž e k moru, alebo že niekam?

B: Nie, nie, nie. Mali sme potom aj strýka vo Viedni aj tam sme chodievali občas, tomu strýkovi, ale nie v rámci rodiny, tak k moru. To ešte sa vtedy nepoznalo, tie, tie morské tieto dovolenky.

A: Áno? Lebo mala som aj takých respondentov, čo už vtedy chodili k moru, preto sa pýtam.

B: Áno, áno. Tak to nie, nie. No v prvom rade my sme nebili silný finančne, viete.

A: Vy ste boli asi... No to sa chcem spýtať, tak ekonomická vrstva, asi taká stredná?

B: Stredná. Áno. Stredná, áno, stredná, takže nemali sme zbytočné peniaze viete, ale nežilo sa nám špatne, ale na také výlety k moru na to sa neprišlo do úvahy.

A: Váš otecko nebol členom žiadnej strany politickej?

B: Nie, nie žiadnej.

A: Ale zase pokiaľ sa týkalo nábožnosti na obci mal on nejakú, nejaké miesto? Zastával on nejakú funkciu?

B: On, on, on bol ob obci, no tak bol, bol členom židovskej náboženskej obci. Normálne si platil členské príspevky a tak podobne, áno. No a pokiaľ mal, nepamätám sa, ale pokiaľ mal, tak to boli malé bezvýznamné, bezvýznamné...

A: Teraz môžeme prejsť vlastne k tomu ako sa začalo vlastne to obdobie roku tridsať deväť. Ako ste to tu vlastne v Bratislave pocítili vy ako celá rodina a potom zvlášť konkrétne na židoch?

B: No tak eee v tridsiatom deviatom roku otec sa musel vzdať konfekčného obchodu a tak ďalej. Potom eee bol nezamestnaný, potom eee sestra ktorá mala obchod s manželom Wagman konfekčný obchod, tak oni nás aj finančne podporovali, podporovali. No a v štyridsiatom piatom roku tak to už bolo zlé. Už to nebolo dobré pretože, pretože ja som potom nemohol ďalej študovať. Áno.

A: Koľko ste mali rokov vtedy?

B: V tridsiatom deviatom roku, dvadsaťštyri, tridsaťštyri, tridsaťštyri a pätnásť, pätnásť, šesťnásť ročný som bol no takže som potom ukončil, ukončil štvrtú, štvrté, štvrtý stupeň meštianky, áno. No a potom, potom som nemal zamestnanie nikde, áno. Tak som robil takého pomocného robotníka v tomto v konfekčnom obchode **Riša Weinhadela** a to bol ten obchod bol, bol tam kde je teraz slovenská, slovenská, poľská kniha. Tam, tak tam som aj vypomáhal, tam som si zarobil pár korún. No a, alebo, alebo som išiel stavať **pomník** vojakom za to som dostal za jeden večer desať korún, no a takto som sa prebíjal. No a potom v tom roku štyridsiatom, štyridsať jedna otcov eee rodičov odviekli z Bratislavy do Žiliny do pracovného tábora, áno.

A: Ako to bolo podrobne? Spomínate si ešte? Oni prišli k vám, alebo dostali...?

B: Prišli, prišli k nám a povedali, aby sa zabalili a brali čo ja viem, nie moc vecí zo sebou. A že idú do Žiliny do pracovného tábora, a že, a že toto, a že majú sa tam a tam hlásiť, áno. No ale ja som potom niečo s rodičmi, pretože ja som mal jedného kamaráta v Ľudovít Krajčovič z Báhoňa. A ten mi požičal svoje papier, tak som potom žil v Bratislave ako Ľudovít Krajčovič na árijské papiere. No a rodičov potom zobrali do Žiliny, ale zo Žiliny v apríly tisícdeväťstoštyridsaťdva rodičov odviekli do Oswiemčima, kde aj zahynuli.

A: Išiel vtedy s nimi aj váš brat?

B: Brat tiež tuná žil na árijské papiere, ale potom on bol na vojne a ale z vojny potom utiekol, chytili ho a potom bol v pracovnom tábore Nováky.

A: Áno.

B: No a ja tiež. Mňa, mňa tuná, keď som na árijské papiere žil, áno, mňa potom pri jednej kontrole volakto spoznal, alebo prezradil, áno. Trak som bol od štyridsiateho druhého do štyridsiat.... do štyridsiateho štvrtého roku do augusta štyridsať.... od štyridsiateho druhého roku do štyridsiateho štvrtého roku do slovenského národného povstania som bol v pracovnom tábore Nováky a odtiaľ som potom prešiel spolu z ostatnými chlapcami znova k povstaniu.

A: K povstaniu.

B: Áno.

A: Ako si spomeniete na tie Nováky, ešte?

B: No tak Nováky, to bolo relatívne, keď spomínam iné tábory, tak to bol jeden moderný tábor, kde židia pracovali v dielnach, áno, vyrábali všeličo, tam boli koženne...

A: Ako ste vy tam mali zaria... zaradenie? V Novákoch ste čo robili vy?

B: No nič som nerobil, pomocného robotníka. Keď robili kanále, tak som pomáhal kanále robiť, keď bolo treba toto... kam ma strčili tam som robil, tam som robil, áno.

A: Tam ste boli aj s bratom? Isté obdobie naraz?

B: Aj, aj s bratom som bol v Novákoch, áno. Lebo jeho tiež chytili a strčili do Novák a tam sme boli s bratom až do povstania. No ináč tam bolo dobre, viete. Bola dobrá strava, áno. Boli, boli tam, boli tam, vybudovali sme bazén. Tam sme mali plavecké preteky sa ja som bol

Kazeta č.1, strana „B“:

B: ... boli tam aj divadlá, a boli tam aj spoločenské podujatia, len musel sa slušne chovať, musel pracovať a nesmel ujsť. A ten čo ušiel, áno tak potom keď ho chytili, tak ten mal potom sťažené podmienky. A inakšie na, na Nováky mám veľmi dobré

spomienky, lebo robil som, pracoval som, urobil som to čo mi kázali, som bol slušný a tak ďalej, takže som relatívne...

A: Nejaké priateľstvá ste tam naviazali? Také, že po vojne ste sa z niekým potom stretli?

B: Ale, áno. Áno, pravdaže. Napríklad, teraz, ešte sa stretávam z Bachnárom.

A: Aj stým som robila interview.

B: S Bachnárom som sa stretol a potom a potom s Kamenickým, a potom, potom s Fero Chorvátom som sa stretol a potom s **Štajnerom**, **Štajner**, Alexander **Štajner** a, a som strašne mnohými a mnohými som sa stretával aj tuná, lebo tuná potom bývali v Bratislave tiež. Alexander Štajner, Fero Chorvát, Bachnár, Šaňo Bachnár a, a Kamenický a ešte kto? No dosť bolo ich, mnohý ešte zomreli, no ale, ale mnohých som sa stretol, ale najmä tých, ktorí, ktorí žili v Bratislave.

A: Takže vy to tam hodnotíte ako celkom dobré? Zo, zo strany tých čo vás tam strážili, tí vaši, tí čo vás tam, napríklad aj veliteľ tábora, alebo vojaci čo tam boli?

B: On, on, on bol veľmi radikálny, viete, ale pokiaľ sa človek prispôbil a pracoval a tak ďalej, tak mal pokoj, mal pokoj.

A: Áno. Takže nebola tam nejaká taká tyrania, alebo nejaká taká drezúra?

B: Ja by som... nie, nie. Ten čo sa nevedel spratať do kože, áno, tak ten mal sťažené podmienky, ale ten čo súhlasil, ten čo bol slušný, áno pracoval apodobne a pridržiaval sa tých predpisov, ktoré tam boli mal svätý pokoj.

A: Po Novákoch, vlastne vy ste išli do povstania?

B: No, teraz, dvadsiateho deviateho augusta tisícdeväťstoštyridsaťštyri vypuklo slovenské národné povstanie a mladí chlapci židovskí z Novákoch, áno a zo Seredi a, a z tohto sa spojili a sme sa dobrovoľne prihlásili k slovenskému národnému povstaniu.

A: Ale pokiaľ ja viem, tak v Novákoch fungovalo aj niečo také, že vlastne vy ste si tam už pomaličky zaobstarávali zbrane?

B: No obstarali si zbrane, ale, ale ja som v tom nemal kontakty, viete.

A: Aha, vy ste v tom neboli zainteresovaný?

B: Ja som, ja som nebol tam v tom zainteresovaný, áno. Ja som o tom vedel, ale priamo som nemal tam kontakt. Ale viem, že zaobstarávali zbrane atak ďalej. My potom sme prešli, sme sa prihlásili v tomto eee v Kostolanoch, sme sa prihlásili a tam sme dostali, taký frišký výcvik, áno. Lebo ja som nebol vojakom, ja som vtedy, ja som vtedy, ja som vtedy mal eee...

A: Šestnásť, sedemnášť rokov...

B: Devätnásť rokov som mal, áno. Takže som dostal, ukázali mi, ako treba zaobchádzať s automatom. Ukazovali mi, ako treba zaobchádzať s gulometom, dostal som pár tých granátov a poslali nás do Baťovan. A v Baťovanoch tam práve sa priblížila nemecká armáda a tam sme museli držať tie pozície a práve že, že tam prišla veľmi silná armáda nemecká eSeS, čerstvé sily z Bratislavy, no a mnohý tam utiekli a tak ďalej, alebo sa vrátili do tých dedín, odkiaľ prišli, no ale židovskí chlapci, ktorí tam prišli, oni nemali zázemie. Oni nemali kam utekať, áno. A tam možno povedať, že osemdesiat percent židovských chlapcov padlo tam pri Baťovanoch, áno. Držali pozície. No potom sme postupne ustupovali, ustupovali, až do Banskej Bystrice sme ustupovali. No a potom, keď obsadili Nemci Banskú Bystricu, áno. Tak sme sa stiahli hore, áno. Ja som bol veliteľ rozvedky deviaty batalion Jegorov Stalin, áno. No a moja skupina mala päť až desať chlapcov, účastníkov. My sme sa potom sťahovali s celou brigádou hore na Prašivú, na Prašivú a tam sme drž... tam sme boli. Odtiaľ sme robili výpady sabotážne akcie vyhodili do, do, do koľajnice a, a zaútočili sme na niektoré dediny, kde sme vedeli, že tam je slabá nemecká posádka, alebo tam posádka gardistická a tak ďalej. Až tak ďaleko, že v decembri

tisícdeväťstoštyridsaťštyri pri jednej akcii nás obkolesila, obkolesila, obkolesili, pohotovosť obkolesila. Pohotovosťný oddiel hlinkovej gardy a nás, moju rozvedky. My sme boli piati, päťčlenná rozvedka, našou úlohou bolo zistiť, kde sú Nemci, a tak ďalej. Ich pozície a tak ďalej a mimo toho aj zobrať od obyvateľov dediny potraviny, áno. No a nás obkolesili a niektorí chlapi, nás bolo viacej, ktorí ušli tak zastrelili no a nás zajali. A nás zajali pohotovosťný oddiel hlinkovej gardy. No a mal som to šťastie, že medzi tými boli aj niektorí nemeckí vojaci, lenže to boli vojaci z Rakúska, z Viedne. A keďže som s nimi perfektne kon... konverzoval, vyprával s rakúskym prízvukom, áno. Tak sa dohodli gardisti aj ti nemeckí vojaci, že nás neodovzdajú na, my sme ostali už len traja, že nás neodovzdajú eSeSákovi, lebo tí by nás namiesto zastrelili, ale nás odovzdajú slovenským orgánom. A akurát tam išiel jeden transport bol pripravený do Bratislavy. Tak s tým transportom sme išli v januári tisícdeväťstoštyridsaťštyri do Bratislavy, do Bezdice krajského súdu.

A: A to ste išli z Banskej Bystrice? Do Bratislavy?

B: To nebola Bystrica, to bolo skorej, to bolo eee Dolná Lehota pri Brezne atak tam v okolí. No a, a my sme potom s tým transportom prišli do Bratislavy, tu do väznice krajského súdu, kde boli politický väzni a a partizáni a neschválení občania, áno. No a tu sme boli do februára tisícdeväťstoštyridsaťštyri väznení.

A: Áno.

B: V priebehu februára väznicu prevzalo gestapo. My čo sme tam boli, bolo nás tam okolo dvestoosemdesiat nás premiestnili do väznici na tretie poschodie, pre politických väzňov a nepriateľov štátu, no a ostatní väzni, kriminálnici, tí boli prízemie, prvé a druhé poschodie.

A: Áno.

B: A tam sme boli na treťom poschodí, až do devätnásteho februára tisícdeväťstoštyridsaťpäť, kedy ráno o piatej pripravili na boj eee vo **Víkove** na krajskom súde vo väznici päť nemeckých nákladných áut, ktoré boli prikryté plachtovinou, tam sme museli nastúpiť, áno. Každé auto okolo tých päťdesiat väzňov a vzadu boli dvaja eSeSáci s automatmi, áno. A tím nás odviekli devätnásteho februára štyridsaťpäť do koncentračného tábora Mauthausen, ale my sme prešli cez Viedeň a keď sme Merku, to je mesto asi osemdesiat kilometrov od Viedne, tak tam bol vyhlásený poplach. Vedúci tej kolóny, päťčlennej, päť krát, teda púť nákladných áut, nereagoval na, na na poplach. Nezastal, nezastal nedal príkaz, aby autá zastali, áno. A my sme prešli ďalej. Anglo – americké stíhačky v domnienke, že sa jedná o nemecký transport, lebo boli to nemecké autá zakryté plachtou začali útočiť na tie, na tie autá. V tom momente autá zastali. ESeSáci vyskočili do priekop, áno a skovali sa. My sme niektorí chlapi a tak ďalej sme chceli vyskočiť tiež, áno, ale kričali „zurig oder shisen“, späť, lebo strieľam. Tak my potom vliezli do tých áut späť a už som videl jak sa tie stíhačky približujú na naše autá. Tak som v tom aute som sa hodil aj niektorí ďalší na dlážku, viete. A vtom momente bola tá paľba. A päťkrát opakovali tú paľbu. No a štyri autá boli z časti demolované a tí potom čo, čo boli len ľah ľahko zranení, alebo čo neboli len, ako ja som nebol zranení, tak nám prikázali, aby sme naložili, lebo medzičasom prišli z Merku. V Merku bol koncentračný tábor. Prišli nákladné autá nemecké a my sme museli tých ranených, ťažko ranených, ľahko ranených a mŕtvych naložiť do tých aut. A oni tie auta tie a tie osoby odviekli, odviezli do koncentračného tábora v Merku a my sme sa potom dodatočne dozvedeli, že oni ich všetkých mŕtvych, ranených a tak ďalej eee zavreli do jednej miestnosti a tam ich nechali vykrvacať, tam nechali vykrvacať. No a nás čo sme ostali ešte, nás potom odviekli do koncentračného tábora v Mauthausene v Hornom Rakúsku, kde sme prešli, kde sme boli až do piateho mája tisícdeväťstoštyridsaťpäť, keď nás oslobodila americká armáda. Boli tam eee lebo Mauthausen bol druhý najhorší tábor mimo Oswiemcima, viete.

A: Porozprávajte mi tak podrobne o tom.

B: No my sme viete, ráno my sme viete, v barákoch sme boli, čo ja viem päťdesiat, šesťdesiat sme, sme spali buď na zemi, alebo v tých pryčňách poschodových.

A: Ako veľký bol ten barák?

B: No tak tam bolo viac tých barákov. Tie baraky ešte stoja. Tie baraky ešte stoja. Ja robím každý rok autobusové zájazdy do toho Mauthausenu. Potom vám poviem podrobnejšie. Tie baraky ešte stoja, viete. No a v tých barákoch tam boli tie poschodové poschodia, posteľe, áno.

A: Posteľe.

B: A my sme na tých posteliach museli teda eee spať. V tenkých dekách. No a polštáre tam neboli. To bolo všetko plnené trávou a tak ďalej. Sys ..systém bol taký, ráno o piatej nás vyhnali na apel plac, áno. A apel placu sme, keď sme prišli do Mauthausenu, to bolo, to bolo devätnásteho februára štyridsaťpäť, ešte bolo zima. Míňus desať, mínus päťnásť stupňou, tak sme sa museli v miestnosti donaha vyzliecť, viete. Dohola nás ostrihali a dali nám tie pružkované tenké pláténé tieto a drevené pantofle nám dali. No a potom nás vyhnali von, a situácia bola taká, že od rána od piatej do piatej večer sme vonku na tom apel place boli. Tí čo boli v strede stlačení, áno, tí prežili. Tí čo boli na okraji tých más, tak dostali hnačku, prechladli. A keď dostali hnačku, tak to bola istá smrť, viete. No a potom nás hnali späť do tých barákov. Strava bola pol litra polievka, vyvarená v zemiakových šupinách a osmičku a osmičku chleba, áno. Tak. Ja som mal to šťastie, že v Mauthausene som stretol jedného známeho, jak by som povedal? Nebol žid, bol to, bol to, toto český, český komunista a on bol v Mauthasene preto, lebo bol komunistom, ale keďže už tam bol čo ja viem dva roky, tak on bol v kancelárii. Robil úradníka. No a on nám vždycky prihrával nejaký chlebiček a tak ďalej, tak...

A: Takže vďaka jemu.

B: Vďaka nemu, áno. No a tam sme boli, tam sme boli do piateho mája. Ja som si trikrát zachránil život. Prvýkrát, nás chytili gardisti a Nemci, že ma neodvliekli a nezastreli. Druhýkrát, keď som prežil ten letecký nálet, čo anglo – američania strieľali na tie autá v domnienke, že sa jedná o nemecký transport. A tretíkrát, niekoľko dní pred oslobodením tábora Mauthausen pred piatym májom štyridsať päť som ochorel na škvrnitý týfus a to bola istá smrť. A keďže to bolo niekoľko dní pred oslobodením, tak Američania ma potom poslali do Štírska, do nemocnice a tam ma vyliečili, čiže trikrát som si takým spôsobom zachránil život. No a ...

A: Aké to bolo, keď vás môžem prerušiť, keď ste tam prišli a uvideli ste tých ľudí. Vedeli ste, vonka sa nevedelo čo vlastne v tých koncentračných táboroch je.

B: Viete čo.

A: Čo vás prvé napadlo, že bože teraz som sem prišiel?

B: No my keď sme ta videli, keď my sme tam videli tých vychudnutých ľudí, tam boli, tam boli, židia tam boli, tam boli eee komunisti tam boli. Hodne tam bolo ruských zajatcov tam bolo hodne, viete. A, a no tak chudí, vychudnutí a tak ďalej, no tak my sme prvé dni ani nevedeli o čo sa jedná. Čo, čo to je vlastne. Napríklad, ľudia, čo som sa dodatočne dozvedel, čo bývali v Mauthausene, oni nevedeli, čo sa hore robí, viete. Napríklad, nám sa stalo to, že my sme boli v baraku, viete a, a vedľa bol, bol barak, kde boli Rusi. A jedného pekného dňa ráno o piatej sme, sme nás vyhnali na ten apel plac, áno. A strašný smrad z tých, tých, tých komínov a potom sme sa dozvedeli, že v noci tých Rusov postrieľali a spálili, spálili.

A: Spálili.

B: Spálili. A to bol strašný smrad, čo tie telá spálili, viete. No tak potom, potom celý deň sme tam boli vonku, sme mrzli. Ja som bol mladý, zdravý a tak ďalej, plavec a tak ďalej, tak som sa vždycky snažil dostať do masy, kde boli okolo, viete. Aby som, aby som nebol pokraji, vonku. Lebo tí čo boli na okraji mínus desať, dvanásť stupňov, tak tí buď dostali hnačku, alebo ochoreli a, a keď sa dostal do toho, do, do

,do, do, do toho baraku, kde boli chorí, tak tam väčšinou sa nevrátili, viete. Tak tam som bol až do, až do piateho mája štyridsaťpäť, keď nás oslobodila americká armáda. No ale vtedy rozdelili ľudí na ceste domov, ale mňa nie, ja som išiel do Štírska do nemocnice a ja som sa vrátil v auguste štyridsaťpäť do Bratislavy. Domov samozrejme som prišiel eee nikoho som nenašiel. Som rodák z Bratislavy, mal som tuná príbuzných a všetko. Nikto sa nenašiel, tak som začal bývať v podnájme. Som býval v podnájme a som, začal robiť, som, som, som začal robiť eee maturitu, diaľkove, áno, lebo som pracoval v jednom obchode som pracoval, ako taký pomocník, robotník a tak ďalej. Medzi tým som, medzi tým som toto študoval a potom som maturoval, no a po maturite som už som dostal zamestnanie. Pracoval som vo verejných prospešných závodoch, komunálny podnik. A rôznych organizáciách som pracoval, no a potom som sa vypracoval, no a potom som začal štu eee študovať diaľkove vysokú školu ekonomickú, áno, ktorú som po piatich rokoch úspešne skončil, áno a som sa stal komerčným inžinierom.

A: Ešte sa môžem raz vrátiť, ešte raz do tých Novák, mám jednu otázku. Vy ste ešte v úvode vraveli, že ste tam mali nejaké konflikty, z tými židmi z východného Slovenska. Tými ortodoxnými.

B: No tak nebolo to pravidelne, ale stali sa, viete, že oni boli takí agresívni a my sme boli menej za západne orientovaní, áno. no a medzi nami boli také konflikty, že sme sa hádali v niektorých veciach a tak ďalej. A oni boli strašne tak arogantní a takí. Takže eee židia zo západu nemali dobré styk so židmi z východu.

A: Z východu. A ešte tá otázka, jednu otázku, že pokiaľ ste sa liečili vy, že keď ste išli vy z toho koncentračného tábora, keď ste boli na tom liečení, kvôli tomu škvrnitému týfusu, tak tam v tej nemocnici vlastne, ako sa k vám stavali?

B: Veľmi dobre, veľmi dobre, tam boli, tam boli väčšinou nemeckí lekári pod americkým dozorom, áno a tí snami velice dobre jednali, velice dobre a dokonca boli prípady, že lekár mi povedal, že, že keď sa vrátim a keď budem potrebovať, aby som ja dal dobrovzdanie jemu, že sa so mnou skutočne dobre chovali.

A: Áno.

B: Tam veľmi dobre chovali k nám, lebo viete, to boli nemeckí lekári a bola americká armáda a tak ďalej bol tam americký tento eee...

A: Kontrolór.

B: Kontrolór a tak ďalej, tak veľmi sa dobre chovali, aj sestry všetko.

A: A tam pokiaľ ste sa stretli s nejakým domácim obyvateľstvom, oni vlastne ani nevedeli, čo sa deje? V koncentráku? Vedeli?

B: Vedeli, ale o, o, o tých zabíjaniach a o, o tých spal'ovaniach a podobne plynovaní to nevedeli, nevedeli, lebo, keď, keď, keď my sme, keď my sme potom sa stretli s tými obyvateľmi, tých jednotlivých miest a tak ďalej, lebo keď už som potom bol vyliečený, viete. Tak som bol v jednom tábore, tam sústredili tých ľudí na návrat do vlasti a tak ďalej, tak potom sme mali možnosť sa dostať do tých miest, do tých dedín a tak ďalej a keďže ovládam dobre nemčinu, tak som sa s nimi vyprával a oni mi prisahali, že vedeli, čo sú tam, že sú tam zajatci a že hladujú a podobne, ale o vraždách o plynovaní a tak ďalej to ozaj nevedeli. To bolo tak uzavreté hermeticky.

A: A potom, keď ste sa vlastne dostali už domov, už ste začali stou Bratislavou, vy ste nikoho z celej rodiny nenašli?

B: Nikoho. Všetko bolo vyvraždené. Či to bol otec, matka, brat, alebo štyria prí eee strýkovia, tety všetko bolo vyvraždené. Ja som tu prišiel do jedného cudzieho mesta a som býval v podnájme.

A: Vaši starí rodičia, oni zomreli ešte pred holokaustom?

B: Áno, áno, pred.

A: Z obidvoch strán?

B: Áno, oni zomreli pred, oni zomreli voľakedy v tridsiatom piatom, šiestom roku.

A: Oni sú ešte pochovaní tu na židovskom?

B: Oni tu sú pochovaní na židovskom cintoríne, áno, áno.

A: Áno. Ale o ostatnej rodine ani neviete? No len viete...

B: Takto, takto. Moji rodičia zahynuli v Oswienčime, potom jeden strýko, jeden strýko **Naci Polák a Džipi Polák** tí s rodinou sa dostali do koncentračného tábora a a potom ten strýko z Viedne a z Budapešti a tak ďalej, to všetko bolo vyvraždené. Nikto sa nevrátil. A ja som, ja som prišiel do Bratislavy do môjho rodného mesta ako cudzí človek a som býval, v podnájme som býval, v podnájme.

A: A u koho ste bývali v podnájme?

B: V u u tohoto som býval v podnájme u som eee...

A: Boli to židia, alebo nežidia?

B: Nie, nie, nie neboli židia.

A: Čo sa stalo s vaším bytom?

B: Prosím?

A: S vaším bytom? Kde bývali predtým rodičia?

B: Tak to zanechali a tým zhasla fajka.

A: A keď ste sa vrátili naspäť nenárokovali ste si na ten byt?

B: Ja, ja som bol mladý človek a ja som sa nestaral, čo bolo a tak, ja som bol rád, že som prežil a a tam kde boli rodičia, tam kde bývali, áno, to, to sa, to sa všetko vyprázdnilo a tak ďalej, takže nie, nie.

A: Aké boli reakcie, napríklad keď ste potom stretli ani susedov, ani známych?

B: Nič. Viete, čo ja som to veľké šťastie, že ja som, ja som bol partizánskej, jednej partizánskej zábave, áno. ako bývali partizán som stretol moju terajšiu manželku. Ona, aj otec bol, bolo antifašista, viete a on bol čalunikom na **polovníckom** hrade a tam v sklade vzadu skoval a aj prežili dve židovské rodiny. Viete, no a manželka je nežidovka, viete a ja som sa do nej zamiloval, ona zamilovala sa do mňa, áno a dvadsiateho siedmeho mája tisícdeväťstopäťdesiat sme sa zobrali. Na a teraz sme už šesťdesiat rokov spolu.

A: Takže, vy ste potom zobrali nežidovku?

B: Potom, potom som, som eee u nich býval, u jej rodičov.

A: Takže od toho štyridsiateho piateho od augusta, až do toho päťdesiateho ste bývali v podnájme, vlastne.

B: Áno, áno, áno.

A: A počas toho obdobia ste si dokončili maturitu?

B: Maturitu, aj vysokú školu, vysokú školu.

A: A začali ste študovať na vysokej škole?

B: Prosím?

A: A začali ste študovať na vysokej škole ekonomickej?

B: Áno, ktorú, ktorú som po piatich rokoch úspešne skončil. A potom, už som mal dobré zamestnania. Potom som bol aj vedúci, vedúci kartografie a geodézie v Bratislave. Potom som pracoval v priemyslovom kombináte ako vedúci ekonomického odboru a tak ďalej a potom som už mal dobré zamestnania. No a takže a potom v päťdesiatom roku, áno eee ešte doktor Gerej, on bol vedúci,

vedúci komunálnych podnikov, tak ten mi dal jeden dvojizbový byt. Dvojizbový byt, tam dvojizbový byt som býval na, na, na, na Lau... Laurického, áno. A potom ten byt, ten byt som potom vymenil za trojizbový byt, a som potom býval na, na Karadžičovej, na, na Justičnej, na Špi, Špitálskej, Špitálskej dvadsaťsedeem a tak ďalej. No a tam som býval až, až do, až do, asi desať rokov, áno a potom sme sa presťahovali, to bol veľký byt, áno. Do tohoto bytu, áno a tento byt som prepustil potom.

A: Podme, ale ešte troška podrobnejšie o tom. No vy ste sa zoznámili s manželkou hovorili ste na tom plese?

B: Viete, čo ja vám voľačo ukážem.

A: Áno. tu ste s Gašparovičom s prezidentom.

B: Bol som, bol som v tomto, bol som v Moskve a tam som bol spolu s Putinom, tam som bol ako, ako veliteľ, ja som, ja som v takejto funkcii teraz. Ja som podpredseda ústrednej rady slovenského zväzu protifašistických bojovníkov. Som predsedom združenia väzňov nacistických koncentračných táborov Oswiecim, Mauthausen, Rawesburg, Terezín, Stúdhof, Stúdhof, áno a som podpredsedom medzinárodných politikov väzňov v koncentračných táboroch v osemnástich krajinách Európy.

A: Áno.

B: To sú moje terajšie funkcie.

A: Funkcie. O tom sa ešte podrobnejšie porozprávame, ale teraz chcem ešte o tom vašom rodinnom živote. Vy ste sa s manželkou vzali ste vraveli v päťdesiatom roku?

B: Áno.

A: Vaša manželka sa ako volala za slobodna?

B: Lujza Nagyová.

A: Ona je takisto z Bratislavy ste už povedali. Jej rodičia?

B: Ona, ona pracovala u rodičov. Otec bol, bol mal obchod čalunický, áno a ona viedla celú administratívu a tak ďalej a otec vzadu v sklade skoval, skoval dve židovské, ktoré aj prežili.

A: Áno.

B: Aj prežili. Ale už zomreli, všetko zomrelo.

A: Čo robila jej mamička, vašej manželky?

B: Mamička domáca bola, domáca.

A: Má vaša manželka súrodencov?

B: Nie, nie.

A: A aké má vzdelanie?

B: Eeee toto, dvojročnú obchodnú školu. Má aj s, s maturitou.

A: Aj s maturitou.

B: Áno.

A: Kedy sa vám narodili deti? Mali ste potom s manželkou deti?

B: Mám, mám, syna. Peter Wagner, ten sa narodil, ten sa narodil dvads... eee takto, mám dcéru Soňu Wagnerovú, tá je vydatá za Kolárika. Tá sa narodila dvadsiateho piateho mája tisícdeväťstopäťdesiat a syn sa narodil, sa narodil eee dvadsiateho tretieho mája eee augusta tisícdeväťstopäťdesiattri. Čiže, čiže dcéra má teraz päťdesiatštyri rokov, syn má päťdesiatdva, päťdesiatdva, no a, a syn svojho času ešte za éry komunizmu emigroval. A dneska dneska žije vo Viedni. Je štátnym občanom rakúskym. A dcéra má dve dcéry. Áno. A a ona, ona robí, ona je tu v Bratislave. Jej manžel má má súkromnú kanceláriu nejakú. Čo ja viem čo robí...

Nejaké ekonomické veci, alebo čo. Má jednu firmu. No a ona žije v Bratislave, syn žije vo Viedni. No a tie dve dcéry, tie žijú tuná.

A: On. Váš syn nemá deti?

B: Prosím?

A: Váš syn on nemá deti?

B: Môj, môj syn sa rozviedol. Má jedného syna. Šestnásť ročného. Peter Wágner. On žije tuná. Je elektrikárom. Ale ... mi nie sme veľmi v kontakte s ním. Občas síce chodí. Príde sem keď má meniny, narodeniny, potom vie, že dostane peniaze.

A: Vaše deti boli vychovávané v takom židovskom duchu?

B: Luhal by som, keby som povedal, že áno.

A: Takže Vy ste potom už s manželkou nedržali žiadne židovské tradície.

B: Ja osobne áno, ale keďže židova žena je, je, je nežidovka, áno.

A: Nežidovka.

B: Takže ona nemala žiadne námietky, keď som, ja chodil do kostola, alebo na rôzne podujatie židovské a tak ďalej. Keď ma volali do židovskej obce a podobne. Najväčšie, ja som vo veľmi dobrom kontakte eee s týmto, s eee ústredným zväzom židov, konkrétne s pánom doktorom Weisom a a Petrom Salnerom, Peter, ale aj týmto eee Alexandrom...

A: Bachnárom?

B: Nie, nie.

A: Nie?

B: A tento eee čestným, čestný, čestný predseda, čestný predseda židovské...ústredného zväzu židov je, je Provner a a, ale výkonným predsedom je, je Alexander. A tam robí uňho aj pán doktor Weis. Tak s nimi som veľmi v kontakte. Potom som vo veľmi dobrom kontakte s týmto s Petrom Salnerom, áno s ním som v dobrom kontakte, takže keď sú nejaké akcie, ako teraz bola akcia, kde som prednášal, tam bolo čo ja viem päťdesiat, šesťdesiat občanov židovského pôvodu, ktorí boli aj v Terezíne a podobne. Tam som mal prednášku, holokaust a podobne. Takže som s ním v úzkom kontakte, ba naopak to chcem zdôrazniť, že každý rok organizujem eee autobusový zájazd do koncentračného tábora Mauthausen, áno, kde idú bývalí väzni, rodinní príslušníci, sympatizanti, ale v poslednom čase beriem študentov – maturantov a učiteľov dejepisu, kde im na tvári miesta ukážem, ako bývalý väzeň, čo boli koncentračné tábory.

A: Ako ste na takúto myšlienku prišli?

B: Prosím?

A: Ako ste na takúto myšlienku prišli organizovať to a potom neskôr tam volať napríklad...

B: No tak ja som tak prišiel na to, že, že vedel som, že rôzne zájazdy sa robia do Oswiecima a neviem kam a tak ďalej. A tak som vyprával s mojím kamarátom, chudák teraz zomrel plukovník Michalec, áno, že on tiež bol eee mi hovorí „Otko prečo mi nerobíme tiež jeden autobusový zájazd don Mauthausenu, kde tím ľuďom ukážeme na tváre miesta, čo tam bolo, ako to bolo.“ No tak to sa tak s zoss skontaktovali, no a mal som problémy, no tak ústredie židov, mi zaplatilo autobus, to stálo okolo dvadsaťpäťtisíc korún. Ráno o šiestej do Mauthasenu a okolo druhej, tretej zase späť do Bratislavy, viete. No a tom som potom, to som potom popularizoval aj cez noviny bojovník, čo vydáva ústredná rada a tak ďalej. No a tak som získal ľudí, no teraz to je pravidelne, že pravidelne, konkrétne siedmeho, keby ste chceli vás môžem zobrať. Siedmeho mája dvatisícšesť ideme do koncentračného

tábora Mauthausen a poobede sa vrátíme späť. No tak je to uverejnené, aj všetko v bojovníku, to je náš časopis, no a tam je to uverejnené, všetky podrobnosti. No.

A: Vy ste odkedy vlastne členom židovskej náboženskej obce bratislavskej?

B: Od štyridsiateho piateho roku.

A: Odkedy ste sa vrátili, hneď?

B: Hneď, hneď. Áno. Hneď som bol členom židovskej náboženskej obce.

A: Takže vaše deti boli plne oboznámené, že vy ste žid, kto je ich otec?

B: Ale určite, oni, oni sa nestali židmi a tak ďalej, ale oni o všetkom vedia, čo som prežil a všetko a že som žid a tak ďalej, ale, ale inakšie žijú ako ateisti. I keď, i keď majú veľmi dobrý vzťah k židom, napríklad moja dcéra má len židovské priateľky.

A: Áno. Ale ako syn neni vôbec obrezaný, len majú, je? Nie je syn obrezaný?

B: Syn neni, nie, nie neni, nie.

A: Takže oni majú len to vedomie, ale...

B: Oni majú to vedomie, že, že otec je žid a že pochádzajú zo židovskej rodiny. A majú dobrý vzťah a tak ďalej na každom kroku hája záujmy židov a veľmi sa bijú keď je treba a keď vol'akto je antisemitom.

A: Antisemitom. Áno. Vy keď ste absolvovali školu v päťdesiatom tú ekonomickú, tak aké bolo vaše prvé zamestnanie po škole?

B: Prvé zamestnanie bolo verejno - prospešné závody komunálny podnik, tam som pracoval a mal som na starosti nové formy práce a súťaženie.

A: No a nemali ste v práci po vojne napríklad kvôli tomu, že ste žid?

B: Nie, nie.

A: A po Slánskiáde?

B: Prosím?

A: Po Slánskiáde, po tých Slánskeho procesoch?

B: Tak eee tam som mal určité pochybnosti, som mal, áno, lebo, lebo tí čo vedeli, že som žid, tak, tak mali takí postoj ku mne, ale inakšie osobne som z toho nemal žiadne problémy, lebo ja som nebol v vedúcej funkcii, ja som bol v referentskej funkcii takže čo.

A: Takže sa vás to vlastne nejako nedotklo.

B: Áno. Presne tak.

A: Vy ste boli členom strany? Myslím komunistickej.

B: Áno. Bol som členom strany a vychádzal som z toho, že bol som v strane, len preto, lebo aj syn aj dcéra majú vysokoškolské vzdelanie a boli veľké problémy sa tam dostať, ale keď som bol v strane tak sa tam lepšie dostalo. Tak už kvôli deťom, som bol členom, radovým...

Kazeta č.2, strana „A“:

B: V referentskej funkcii som bol vo verejno prospešných závodoch komunálny podnik, tam som bol ako referent, mal som na starosti nové formy práce a socialistickú súťaž. No a potom, po maturite som sa stal, so, som prešiel do, do ni, do slo... do slovenského zväzu geodézie a kartografie...

A: Áno.

B: Áno, tak tam som robil referenta a potom som sa vypracoval na vedúceho oddelenia na vedúceho oddelenie, na vedúceho oddelenia všeobecného účtovníctva. Tam som pracoval, no a ...

A: Nemali ste problémy ani keď ste boli vedúcim pracovníkom?

B: Nie, nie, nie. V čom?

A: Kvôli tomu, že nejaké antisemitské narážky, alebo v rámci aj jedna, že nadriadení, ale aj vaši podriadení, žeby vám to dali nejako najavo?

B: Viete čo? Ja som, ja som, oni väčšina ľudí nevedelo, že som židovského pôvodu, viete. Ja som sa neprejavil v tom, že by som povedal, že ja som žid a tak ďalej. Ja som pracoval, ako, ako vedúci úseku nákladov a podobne tak ďalej no a mal som veľmi dobré kontakty s riaditeľmi, áno. S nimi som bol veľmi zadobre, oni si moju prácu vážili, takže ja som v robote, v robote nemal žiadne, žiadne problémy.

A: Vlastne tým, že ste možno nejakú politicky nevystupovali aktívne, ani ste, tak ste sa vlastne nedostali kvôli tomu do konfliktu.

B: Nie, nie nemal som žiadne konflikty a tak ďalej a ja mám takú dobrú povahu ako sa hovorí, že s každým dobre vychádzam, viete. S každým dobre vychádzam, rád sa smejem, rád vtipkujem a tak ďalej, takže bol som, možno povedať oblúbený, viete. No a snažil som sa mojím podriadeným uľahčiť robotu a a platovú úpravu, mali prémie a odmeny a tak ďalej a keď bolo menej roboty, mojich ľudí, mal som ich päť pod sebou, som ich pustil skorej domov a tak ďalej, takže bol som možno povedať oblúbený.

A: Vy potom po vojne ste medzi priateľmi si hľadali skôr židov, alebo nežidov? Inklinovali ste k tomu židovstvu?

B: Inklinoval som.

A: Veľmi?

B: Kedy?

A: Po vojne.

B: Ale určite i, áno, určite, ja som pravdaže, po vojne, lebo som iných priateľov nemal. My sme sa stretávali prakticky židia, čo boli sme spolu v Novákoch, alebo v povstaní, alebo takto voľakde takže my sme taká skupina eee ktorá bola pohromade, lebo sme sa stretávali, či to boli kaviarne, alebo podobne, tak to boli všetko židia.

A: Áno.

B: Tak som sa, som sa stretával stále, pravidelne som chodil čo ja viem na, na, na **šmús** do kaviarne a tam a tak ďalej a to boli väčšinou židia. A to boli tí s ktorými som bol eee buď v Novákoch, buď v pracovných táboroch a tak ďalej, buď v povstaní, alebo v Mauthausene niektorí a tak ďalej, tak to bola taká skupina s ktorými som sa stretával.

A: Vašej manželke to nejakú neprekážalo?

B: Nie, nie, nie. Ona, ona bola vychovaná, ona bola vychovaná v tom duchu, viete, lebo, lebo otec bol člen strany, viete od tridsiateho šiesteho, bol člen strany, áno. No a on mal veľmi dobrý vzťah k židom. Mal strašne moc židovských priateľ a tak ďalej. No a preto že, že bol nežid, áno, ale inklinoval k židovstvu a mal velice moc židovských priateľov, moc zákazníkov mal. On bol čalúnik, áno a prakticky, jeho zákazníci boli na osemdesiat percent židia, viete. A mal dobrý vzťah tak samozrejme vec, automaticky hneď povedal, čo budeš bývať v podnájme, budeš bývať u nás, áno. Oni bývali na Lodnej štvor či päťizbový, päťizbový byt mali na Lodnej, tak automaticky som potom s manželkou mi dali k dispozícii jednu izbu ...

A: Z ich strany absolútne nedá hovoriť o niečom, oni vás doslova privítali do rodiny?

B: Oni ma privítali ako syna, privítali ako syna a tak ďalej. Lebo, lebo moji priatelia a nejaký známi a podobne, ktorí boli so mnou v Novákoch a v povstaní hovorili, že tento človek, to je zlatý človek, ten nás podporoval. Ten nás finančne podporoval vo všetkom, je to jeden zlatý človek. On mal ohromný vzťah k Židom. On mal väčšinu židovských zákazníkov.

A: Áno, dobre. Na dnes by sme skončili.

A: Včera sme začali Vašu rodinu, ale ja chcem dokončiť ten rodostrom. A ja som si tak pripravila, že. Len mi povedzte celé meno Vašej mamičky za slobodna.

B: Serena Poláková.

A: A kedy sa narodila? Neviete?

B: Narodila sa eee.... počkajte... Keď som sa ja narodil v tisícdeväťstodvadsaťštyri. To sa dá, tak orientačne...

A: A ona mala koľko rokov, keď Vy ste sa narodil? Ved' to sa vyráta.

B: No, poviem Vám... Viem, že keď, keď otca odvliekli, odvliekli zo Žiliny do Osvienčima, áno? Kde ho, kde splyňovali... tak otec mal vtedy 58 rokov.

A: Dobre.

B: A matka bola o jedenásť rokov mladšia.

A: Takže otec mal v štyridsiatomdruhom päťdesiatosem rokov a matka...

B: A matka...

A: A mamička bola o jedenásť rokov mladšia.

B: Áno, dobre. A celým menom... viem ten mesiac...to netreba?

A: Môžete povedať, ale to netreba, to už nie je dôležité.

B: Áno, áno.

A: A Váš brat bol o štyri roky starší od Vás.

B: Môj brat sa narodil deviateho, deviateho apríla tisícdeväťstodvadsať. Alfred Wagner.

A: Áno dobre. A otecko sa volal?

B: Jozef Wagner. A matka Serena Poláková.

A: A rodičia Vašej mamy sa ako volali? Tí Polákovci?

B: Eee... Rodičia mojej mamičky sa volali... eee Zigmund Polák. Zigmund Polák, ale tie dátumy, to už neviem. A a otec, otec sa volal, počkajte, otec, otec.. otec mojej matky

A: Otec bol Zigmund a mama?

B: A mama? Jej mama?

A: Jej mama.

B: Klára.

A: za slobodna neviete. Že?

B: Nie.

A: A otcov otec?

B: Prosím?

A: Otcov otec?

B: Otcov otec, otcov otec, eee sa volal ..no tiež Jozef Wagner. Jozef, Jozef.

A: A jeho mamička?

B: A jej mamička sa volala Klára.

A: Jeho.

B: Jáj jeho? Otcova mama? Otcova? Jáj... To by som si musel vymyslieť. Prisahám bohu. To neviem bohužiaľ.

A: Dobre, veď to nevadí. To nevadí.

B: No.

A: A otcovi súrodenci sa ako volali?

B: No otcovi súrodenci sa volali. No jeden sa volal...eee no počkajte...

A: Stačí, ak si spomeniete, ako ich oni volali, nie ako sa písali.

B: Ja viem. Počkajte. Eee...otec mal, otec mal jednu sestru a jedného brata. Áno. Sestra sa volala, sa volal volala Gizela, Gizela Wágmanová. Rodená, rodená Gizela Wágnerová, Wágnerová ... Wágmanová

A: Rodená Wágnerová. Vydatá Wágmanová.

B: Rodená Wágnerová, vydatá Wágmanová. Wágmanová, no a a tento...

A: Brat.

B: A brat sa volal ... Leo, Leo, Leo Wagner.

A: A mamička mala súrodencov?

B: mamička mala. Mala. Mala dvoch súrodencov. Áno. Jedného brata mala. Ten sa volal Ignác Polák a druhý sa volal Zidmund Polák.

A: Áno. A ktorý z nich býval v tej Viedni a ktorý v Budapešti?

B: No. A a ešte mala jedného brata, ešte jedného brata vo Viedni. Ten sa vola, ten sa volal ... Alfred, Alfred a v Budapešti bol ten..

A: Ignác?

B: Áno, Ignác.

A: Neviete v ktorom roku mali Vaši rodičia svadbu?

B: Svadbu? Ježišmária. Svadbu...

A: Váš brat je dvadsiaty rok, tak asi v osemnástom, devätnástom... ?

B: Počkajte...eee tak ja si myslím tisícdeväťstoosemnať.

A: A ešte som tu mala... Neviete ako sa Vaši rodičia zoznámili? Bolo ich manželstvo dohodnuté? Pravdepodobne asi áno.

B: Ako sa zoznámili? Rodičia sa zoznámili na nejakom, na nejakom židovskom plese. Na židovskom plese sa zoznámili. Áno. A potom sa rok, či dva kamarádili a potom sa zobrali.

A: A svadbu mali tu v Bratislave v Synagóge.

B: Áno, tu v Bratislave. V synagóge.

A: A v ktorej?

B: V Bratislave v synagóge, hore na tomto, jak je, jak je Kapucínska, tak potom tam do prava. Jaká to je? Jaká to je doprava? Počkajte...

A: Ortodoxná synagóga?

B: Áno ortodoxná.

A: To stačí.

B: Prosím ťa pekne, tá a táto synagóga, tá synagóga. Ježiš ja ako bratislavčan viem, takto bola Kapúckinská, potom bola Židovská ulica a tá doprava čo išla hore...

A: Ja viem, ktorú myslíte, ale tiež neviem ako sa to tam volá...

B: No tak tam bol ten kostol židovský, tak tam mali tú svadbu. Tam mali všetko. To bol obrovský kostol. Tam bola...

A: Áno, dobre. Vaša manželka sa kedy narodila?

B: Manželka sa narodila, moja manželka sa narodila dvadsať... dvadsaťosemno novembra tisícdeväťstodvadsaťosem.

A: A v Bratislave tiež.

B: V Bratislave. Áno.

A: Aj otecko sa narodil v Bratislave, aj mamička. Vy ste boli všetci bratislavčania.

B: Všetko, všetci, všetci. Áno.

A: Čisto bratislavská celá rodina.

A: Vy ste sa brali s manželkou v ktorom roku a kde?

B: Ja som sa bral dvadsaťosemno mája tisícdeväťstopäťdesiat v Bratislave.

A: V Bratislave? A kde ste mali svadbu?

B: Mali sme svadbu, eee no, no..

A: Na úrade? Iba úradne ste sa sobášili.

B: No normálne na úrade.

A: Iba na úrade ste sa sobášili. Nemáte ani...

B: Nič, nič. Ani v kostole ani nič.

A: Dobre. Deti ste spomínali, že máte syna a dcéru.

B: Áno.

A: A tí sa narodili... to ste mi vraveli včera, kedy sa narodili. A syn má syna ste vraveli včera na kazetu a to prehrám potom. A Vaše... syn má syna a dcéra má dve dcéry ste vraveli.

B: Áno.

A: Dobre. To len aby smi to sedelo.

B: Áno.

A: Potom som mala ešte ohľadne také doplňujúce otázky, že: Aké majú vzdelanie Vaše deti?

B: No, dcéra má , má Vysokú školu ekonomickú a syn má tiež vysokú školu ekonomickú.

A: Vy ste mi ale ešte včera naznačili, že Váš syn emigroval. V ktorom roku emigroval?

B: Áno. Môj syn emigroval v roku tisícdeväťstopäťdesiat. Áno. Emigroval, emigroval eee do Viedne.

A: Áno. A prečo?

B: No, jemu sa to tu nepáčilo. Áno. On nesúhlasil s tým režimom komunistickým...

A: Neskôr musel, nemohol v roku tisícdeväťstopäťdesiat. Sedemdesiat.

B: No počkajte. Počkajte.

A: Lebo ved.. v päťdesiatom ste sa ešte len brali.

B: Kedy emigroval Peter do Viedne? Kedy emigroval do Viedne? V ktorom roku emigroval Peter? V osemdesiatom?

A: V osemdesiatom?

B: V osemdesiatom, v osemdesiatom roku emigroval. Tak, on on robil v telovýchove. On bol eee učiteľ telovýchovy, no a , a ...

A: Jednoducho sa nechcel stotožniť s režimom.

B: Nechcel, nechcel.

A: On už bol vtedy ženatý? Alebo ešte bol vtedy slobodný keď emigroval?

B: Ženatý bol. Áno. Ženatý bol. Áno. A má jedného syna. On ten syn on doma žije. On je elektrikár.

A: Aha. On emigroval ako sám a nechal tu ženu ako? Alebo aj s manželkou?

B: Nie, nie, nie. sám emigroval. Sám. Sám, sám, sám. Ona nechcela ísť a tak ďalej.

A: A on emigroval sám.

B: Áno. Oni boli v kontakte a on im posielal peniaze a tak ďalej. A on robil....on robil potom vo Viedni robil ako maséra.

A: Áno, dobre. Včera sme skončili tým vašim zamestnaním, ako ste pracovali na Ústave geodézy. Tam sme skončili.

B: áno.

A: A najskôr ste...a ...

B: A potom som pracoval v Komunálnych podnikoch.

A: Áno.

B: Tam som pracoval. Mal som súťaženie, ... potom som prešiel na ... tam som robil tento, som tiež robil. A potom som robil na ústrednom podniku. Potom som robil na ústrednom zväze kartografie som robil vedúceho...eee vedúceho nákladov.

A: A tam ste robili až do dôchodku?

B: Tam som robil, tam som robil ... áno, až do dôchodku. Áno.

A: A ktorom roku ste išli do dôchodku?

B: Ja som išiel do dôchodku eee v roku....

A: Alebo koľko ste mali rokov povedzte.

B: Mal som, mal som vtedy šesťdesiat... šesťdesiatdva rokov.

A: V osemdesiatšiestom roku.

B: Tak.

A: A v osemdesiatšiestom ste šli do dôchodku. A popri dôchodku ste ešte niečo robili?

B: A popri dôchodku, ano som ešte, ešte pracoval. Jeden čas som ešte robil ako dôchodca v Kartografii. V kartografii som robil ako brigádnika a potom. Potom som už nerobil. Ale funkcie mám, takže aj doteraz robím ako podpredseda eee ústrednej rady slovenského zväzu protifašistických bojovníkov.

A: Áno.

B: Chcete vizitku?

A: Áno. Budem rada potom keď mi u dáte. A vlastne od kedy ste aktívny v tomto zväze?

B: V tomto zväze som od štyridsiatehopiatego roku.

A: Áno.

B: Tu máte (dostala som vizitku). A na druhej strane to máte aj v nemčine potom.

A: A ako ste sa k tomu vlastne dostali? Že ste začali byť členom zväzu protifašistických bojovníkov?

B: Áno. Pretože ten celý zväz sa grupuje od bývalých účastníkov odboja, ilegálnych pracovníkov, antifašistov, simpatizantov a tak ďalej. A ja ako bývalý väzeň koncentračného tábora a ako partizán. Áno. Samozrejme vec, že moje cesty viedli do toho zväzu, ktorý, ktorý bojuje proti neonacizmu, proti fašizmu a tak ďalej. No a tým, že som bol vždycky aktívny. To, že som bol vedúci jednej skupiny. Potom som bol tajomníkom, potom som bol prezident západnej organizácie, takže som sa potom vypracoval, až, až do funkcie podpredsedu ústrednej rady.

A: Od ktorého roku ste podpredsedom ústrednej rady?

B: Tam som podpredsedom už osem...osem rokov.

A: Takže osem rokov. A čo je takou Vašou hlavnou pracovnou náplňou?

B: Prosím?

A: Hlavnou Vašou takou pracovnou náplňou?

B: Tak moja pracovná náplň je tá, že za prvé zastupujem predsedu v neprítomnosti a potom riadim celú agendu v spolupráci so zahraničnými agent... so zahraničnými odbojárskymi sférami v okolitých štátoch. Tak toto robím, riadim – áno. A potom eee vybavujem, vybavujem rôzne sťažnosti, kontrolujem žiadosti o odškodnenie a tak ďalej.

A: A keď sme k tomu odškodneniu prešli. Vy ste boli odškodnený? Máte nejaké...?

B: Áno, áno.

A: Kto Vás odškodnil konkrétne?

B: No dostal som, dostal som pätnásťtisíc mariek z Nemecka a potom som dostal, som dostal, som dostal štyridsaťtisíc korún za účasť v odboji a stosedemnášť tisíc za povstanie...nie za za za koncentračné tábory.

A: Áno.

B: Od slovenskej vlády.

A: Takže aspoň takto ste boli čiastočne odškodnený.

B: Čiastočne. Áno.

A: A pokiaľ sa týka toho náboženského života v náboženskej obci, nakoľko ste aktívny?

B: No, keď ma pozývajú tak idem. Nechodím pravidelne do kostola.

A: Áno.

B: Chodím do kostola keď je, keď sú nejaké sviatky. Áno. Keď je pamiatka mŕtvych a tak ďalej. Tak vtedy chodím. To je tri štyri krát do roka a tak ďalej. A inakšie, keď ma pozývajú – áno? Tak na každé podujatie prídem, aj keď ma žiadajú, mal som nejaké príhovory, prednášky, tak sa stretnem s nimi. Som aktívny, som v dobrom stave aj s ústredným zväzom židov aj s s aj s s hentým so Slanerom aj s Weisom Alexandrom.

A: Áno. Pokiaľ mávate aj tieto prednášky na stredných školách, ako ste mi vraveli, máte to nejako pravidelne? Alebo ako?

B: Nie. nie. Keď prídu za mnou a poprosia ma, že aby som prišiel pohovoriť s maturantmi eee o povstaní, tak ja to spojím vždycky aj s povstaním aj spolu s holokaustom.

A: Áno.

B: Viete lebo oni dnes tí ladí o tom nič nevedia.

A: Začnime teraz z takého iného súdku. Pokiaľ trávite nejaký svoj voľný čas, ktorý ešte máte. Stretávate sa so Židmi hlavne?

B: Stretávam. No nie len so Židmi. Nie. tých Židov je relatívne málo. Viete? Takže, keď, keď máme nejaké schôdze, tak sa stretávam aj so židmi. To všetko... Keďže viete ja hovorím, pokiaľ sú to seriózní ľudia. Seriózní – áno? Nerobím rozdiel medzi Židom a nežidom. Viete? Rezervujem sa, keď viem, že niekto má záporný postoj v otázkach židovstva, napríklad aj povstania. Lebo sú aj takí ľudia, čo hovoria, že povstanie bola tragédia slovenského národa. Povedia aj také. Ale pokiaľ sa jedná o jedného slušného človeka, tak mne je jedno, či je to Žid alebo nežid. Viete? Ja s ním práve tak jedním ako s človekom. Áno. To je taká moja zásada. Že ja som bol všade oblúbený. A oblúbený som bol preto, že som nikdy nerobil rozdiel, či je to kresťan, či je to žid, či je to katolík alebo evanjelik. Alebo kto. Ja som brat vždy ako v prvom rade človeka. Ako človeka. Ale pokiaľ som vedel, že má, že to je...že má výhrady voči tomu, alebo tomu, tak som to bral rezervne.

A: Aj keď ste vravel, že ste sa stretávali s nejakými takými ľuďmi, Vám to nikdy nevadilo, alebo nedotklo sa Vás to, že by Vám niekto niekedy dal najavo. Dal Vám niekto niekedy najavo to opovrhnutie? Alebo, to že vy ste žid a preto sa k Vám inak správal?

B: To Vám úprimne poviem, s tými ľuďmi, s ktorými sa stretávam, tak tí ma rešpektujú. Jednak, vedľa, vedľa, že som, že som bol v koncentračnom tábore, že som bol v povstaní, že som bol v pracovnom tábore, že som vo vysokých funkciách – áno. Že ja mám plno vyznamenaní zahraničných a tak ďalej, tak si ma rešpektujú. A a tí toto...tak tí mi ...takí chuligáni, tak s takými chuligánmi sa ja nestretávam. Viete? No a čiže. Človek, ktorí nemá k židom alebo podobne kladný vzťah – áno, a ja o tom neviem a on so mnou jedná, tak ja o tom neviem. A ja s ním jedním slušne, pokiaľ nezbadám. Buď mu to potom vyvrátim, alebo ho ignorujem. Áno.

A: Vy ste spomínali ocenenia. Teraz naposledy ste asi dostali ten kríž Milana Rastislava Štefánika z rúk nášho pána prezidenta Gašparoviča.

B: Áno.

A: To bolo tento alebo ešte minulý rok?

B: Obráťte to.

A: Áno. To bolo k prvému prvý dvetisícšesť, takže hneď na nový rok ste ho dostali.

B: Štátny sviatok. Áno. To bol štátny sviatok a to bolo hore na hrade.

A: Áno. Tu je napísané, že je to štátno vyznamenanie radu Milana Rastislava Štefánika za zásluhy a záchranu ľudských životov s nasadením vlastného života. Vás naň kto navrhol? Či neviete?

B: Kto ma navrhol? Tak tam ma navrhol eee ma navrhol ústredný zväz... ústredná rada slovenského zväzu protifašistických bojovníkov.

A: Zväzu protifašistických bojovníkov. A aký je. Teda ak máte ešte nejaké také ocenenie, ktoré by ste chceli spomenúť, tak mi to kľudne povedzte. Ktoré si tak najviac vážite.

B: No... No tak vážim si toto, to vyznamenanie z Rakúska. Od prezidenta Rakúskej republiky – áno. Das Grose ernzeit in Republik Osterreich. Tam som Vám to dal.

A: Áno, tam som to čítala ten článok. Po nemecky.

B: Ale to je po slovensky.

A: Áno ja viem, ale čítala som o Vás ak článok písaný po nemecky to som pozerala a toto máte od toho veľvyslanca.

B: Áno. Áno. A toto, čo som Vám ukázal, kde je to?

A: To ste mi dali teraz.

B: Teraz áno. Tak tuto po slovensky si pozrite.

A: Tak toto je Udelenie čestného vyznamenania za zásluhy pre Rakúsku republiku, ktoré vydalo rakúske veľvyslanectvo a rakúske kultúrne centrum.

B: Z poverenia prezidenta rakúskej republiky.

A: Áno. A je to, bolo vlastne spojené s vernisážou Spomínanie na Mauthausen a Osvienčim.

B: Áno, áno.

A: Dobre. A čo si vy v dnešnej dobe myslíte. Myslím aké máte politické názory a ako to celé vnímate?

B: Viete čo? Momentálne aj som to prejavil. Aj aj som to tlmočil na schôdzach. Táto vláda je pravicovo zameraná. Viet? Pravicovo zameraná a a a ... tie pravicové vzťahy v tej vláde a aj k nám nie sú najideálnejšie. My napríklad my sme predtým s komunistami sme mali veľmi dobré úzke vzťahy, ako slovenský zväz protifašistických bojovníkov. Áno. Ale, ale teraz, aj potom keď bola tá vláda socialistická ešte áno. Ale terajšia vláda, terajšia vláda sa grupuje, sa grupuje väčšinou s pravičiarov – áno. No a nemáme najideálnejšie vzťahy – viete? Ja som stále povedal, že keby na prvom mieste – a čo do poslancov a čo do sily, boli, bola KDH – kresťansko demokratické hnutie, tak tuná by bolo – to je moja koncepcia – slovenský katolícky štát.

A: No, veď to...

B: Viete? No, takže, takže... ja keď sa stretávam, keď sú tie rôzne recepcie – viete? A som napríklad pozvaný na recepciu na čínske, na rakúske, na ruské, na nemecké veľvyslanectvo a tak ďalej viete. Všade som pozvaný a tak ďalej. A keď sa tam aj stretnem niekedy s našimi a našimi ministrami a tak ďalej tak sú zdvorilosti, prehovoríme si pár slov a tak ďalej, ale nič bližšie. Nič bližšie.

A: Takže Vy to teraz nehodnotíte veľmi ružovo, že by...

B: Nie, nie, nie, nie, nie...

A: Dokonca ste spomenuli, že pre ten zväz protifašistických bojovníkov to bolo ešte lepšie za komunizmu ako dnes. Jednak im samotným to slúžilo určite. Viete, nechcem byť zlá – ale aj ako dobrá propaganda.

B: Áno, aj to.

A: Pretože oni to uznávali. A na druhú stranu, Vy ste tam ešte vtedy neboli vo vedúcej funkcii, ale veď samotní komunisti nemali dva krát dobrý vzťah k Židom. Či vy ste...

B: Viete čo? Po fronte sa to u nich tiež zmenilo. Po fronte. Sa to zmenilo tiež. Po fronte. Ale viete čo? Predsa strašne moc židov komunistov bolo. A bojovalo proti fašizmu.

A: No veď áno.

B: Bojovalo. No ale viete, u niektorých ľudí to je vrodené, že keď oni sú , že oni sú antisemiti. A keď povie prečo? On nevie povedať, že prečo. Áno? A ja hovorím, že niektorí sú antisemiti, aj keby vôbec neboli žiadny židia.

A: No tak to...

B: Áno. Viete? No niektorí ľudia to majú jednoducho v sebe – áno. Od rodičov a prarodičov. Napríklad teraz som sa dozvedel, že eee ja sa kamarátim takto s Langošom a ten mi povedal, že majú dvetisíc mien, bývalých arizátorov. A aj hovorím. Hovorím: „ Janko, šak tí ľudia väčšinou už nežijú.“ „To nevedí, aby, aby deti a vnuci vedeli – áno, že ich rodičia, rodičia a dedovia arizovali židovský majetok.“

A: To má byť teraz zverejnené. To má byť normálne zverejnené ako tie eštbácke . tak budú aj títo arizátori zverejnený.

B: Áno, áno, áno. A to bude, pre, pre deti a vnukov dosť teda nepríjemné, keď sa dozvedia, že ich, ich starý otec aziroval židovský majetok.

A: Podľa mňa to veľmi zakalí vodu zase.

B: Áno. Určite. Nebude to dobré.

A: Nebude to dobré, pretože na jednu stranu, tí ktorým sa to stalo sa s tým už zmierili, lebo sa s tým proste museli zmieriť za tie roky a ja nechcem, akože...ale už to dnes neurobí nikomu nič. A tá satisfakcia...

B: Nie, nie, nie. Ja by som to nenechal zverejniť. Ale ja na to nemám žiadny vplyv. Takže ... Ale nerobí to dobre. Zas to bude robiť také trenice. Zas trenice. Áno. Budú to trenice. Nuž, ale. Ja hovorí, ako. Napríklad včera som mal prednášku, ako som Vám spomenul eee na, na tejto...deviatke...Deviata základná organizácia. Tam je stopäťdesiat členov. Áno. Z toho deväťdesiat tam boli prítomní. A ja som tam mal prednášku a aj som mal prednášku na ústrednom zväze židov, kde bolo tiež asi dvesto ľudí a boli tam väčšinou ľudia, čo boli v Terezíne – ako deti! A ja som povedal: „my sa nemôžeme na Nemcov hnevať, pretože nemo...tá, tá dnešná generácia, česť výnimkám, tá nemôže za to, že ich otcovia a dedovia áno, robili takéto svinstvá.“ Hovorím. Mi nemôžeme preto ani blok povedať, že Nemec – my sa od nich separujeme. Viete? Tak som to povedal. A tam boli samí Židia.

A: Áno.

B: No a neboli proti. Neboli pritihlasy.

A: Áno. Pretože ...ale to je zas na každého vlastnom postoji, ako sa s tým vyrovná.

B: Áno, áno. To viete, my sa nemôžeme hnevať na jedného mladého Nemca. Hovorím, pretože, jeho starý otec, bol dajme tomu esesák a vraždil. Áno. On už dnes za to nemôže. Ako on. Áno? No, ale preto som práve spomenul, že v Nemecku, každá škola musí raz za za svojej éry navštíviť aspoň jeden koncentračný tábor. A tam aby videli, čo ich ded...ich predkovia ako a koľko tých svinstiev tam robili.

A: Áno. Veď napríklad tu na Slovensku to vôbec nie je na školách.

B: Nie, nie, nie, nie, nie.

A: Ešte ja si pamätám začiatkom to bolo, lebo moji rodičia boli. Ale inak, veď teraz a aj keď ja som chodila do školy tak to nebolo. Veď sa o tom ani nevyučuje. A celkovo to obdobie. To sa spomenie len druhá svetová vojna a koniec.

B: Áno. Nevie, či som Vám spomenul tú etapu, keď som prednášal na škole. Nie? Ja som bol pozvaný do jednej školy a mal som poprosenie, aby som maturantom, ktorí maturovali, aby som im povedal niečo o slovenskom národnom povstaní viete. Ako bývalý účastník a podpredseda ústredného zväzu protifašistických bojovníkov. Tak ja som tam držal besedu a prednášku o slovenskom národnom povstaní áno, že ako že slovenské národné povstanie je zlatým perom vpísané do dejín slovenského národa. Pretože pomohlo sa pomocou slovenského národného povstania – Slovensko sa ako také vďaka tomu pričlenilo k víťazným krajinám a nie k porazeným fašistickým krajinám, ktoré bolo vznikom Hitlera a tak ďalej. No a potom som tam mal besedu a keď som tam skončil, tak jeden maturant tam vstal a hovorí: „Pán inžinier, prosím Vás pekne, mám jeden dotaz.“ Hovorím: „Prosím.“ „Vy hovoríte, že ste boli, že ste bojovali v slovenskom národnom povstaní, že ste boli vo vedúcej funkcii, ako vedúci jednej rozvietky a že ste boli zranený a zajatý. A boli ste odvečený do koncentračného tábora Mauthausen v Hornom Rakúsku.“ Hovorím : „Áno.“ „Tak prosím Vás pekne, čo ste tam celý deň robili?“ To znamená, že ja sa nemôžem hnevať naňho, na toho chlapca. Oni sa to ani o holokauste a o koncentračnom sa vôbec neučili. Nevedeli vôbec nič. A len to, kostru toho povstania, inak nič. Ja preto, preto my sa snažíme tej mladej generácii povedať, čo bolo povstanie, čo bol holokaust a tak ďalej. Aby mali aspoň také základy. Pokiaľ im to nepovedali rodičia, alebo pokiaľ nemali záujem o tom sa dozvedieť, či už z knižiek, alebo ...tak aspoň takto ústne im povedať o tej minulosti.

A: Ale v školách sa nie len že holokaust, alebo o povstaní, ale celkovo sa nevyučuje ani to, že voľakedy súčasťou od toho povedzme tisícdeväťstoosemnaštieho od vzniku Československa, že sme boli eee viacnárodnostný štát. že tu žili Židia, že tu žili Nemci, že tu žili Maďari a všetko to bolo v poriadku. Veď Bratislava a kopec miest na Slovensku boli trilingválne. A viac lingválne, bola normálne vec, že v lepších rodinách, ale aj v normálnych sa rozprávalo v slovenskom – po slovensky, po maďarsky a po nemecky.

B: Moja generácia, ktorí sa narodili v Bratislave, alebo tu žili, tak každý vedel slovensky, nemecky a maďarsky. Lebo keď sme sa hrali ako chlapci, futbal a podobne – áno? Tak, tak, tam boli Maďari, Židia a nikto sa nestaral tam o národnosť. Nič.

A: A neboli žiadne problémy a žiadne antisemitské narážky nič?

B: Nič. Nie. To bolo celé umelo vyvolané. Viete? Keď vznikol Slovenský štát, ako za Hitlera – áno, tak, tak to bolo umelo vyvolané – ten antisemitizmus.

A: Pravdaže veď to bolo napríklad aj tým, že do tlače sa dostali nejaké veci, negatívna propaganda. A zrazu začalo to biť do očí, čo predtým ľudia normálne vnímali a zrazu im to bilo do očí.

B: No a začali, začali skupiny písať židovské hviezdy na obchodoch, na výklade a tak ďalej. Prenasledovať Židova. A to bolo všetko umelo vyvolané. Totok fašisticko – katolíckou vtedajšou vládou.

A: Pravdaže. Toto sú fakty, ktoré sa dnes vedia, ale nehovoria sa.

B: Nehovorí sa. Nie, nie.

A: Dobré. Môžeme to ukončiť.

B: Áno.

A: Toto si môžem požičať?

B: Áno.

A: Pánovi Wágnerovi bolo udelené veľké čestné vyznamenanie za zásluhy pre Rakúsku republiku. Je to písané: Pánovi Ing. Otovi Wágnerovi predsedovi združenia väzňov nacistických koncentračných táborov.

Popis fotografií:

- 1.) ...a Nemcami bola zajatá. Niektorí chlapci ušli a dvaja ostali a ten jeden chcel ujsť a toho chytili a zastrelili a ostal som sám. A keďže boli to vojaci nemeckí síce, ale vojaci z rakúska z Viedne a keďže ja plynule ovládam nemčinu aj s rakúskym prízvukom, tak tí nemeckí vojaci rakúsky presvedčili gardistov, aby ma neodovzdali gestapu, ale našim orgánom. A tak sa stalo, že som si zachránil život, a že som sa dostal do Mauthausenu. A ja organizujem, každý rok organizujem autobusový zájazd do koncentračného tábora Mauthausen za účasti a prítomnosti bývalých väzňov, ich rodinných príslušníkov, funkcionárov SPP a sympatizantov. A pri akej príležitosti sa to koná? Vždycky, každý rok v deň oslobodenia koncentračného tábora Mauthausen. To bolo piateho mája tisícdeväťstoštyridsaťpäť. Ale keď piaty máj nepadne na nedeľu, tak najbližšia nedeľa. Áno, no. A v poslednom čase, v poslednom čase do toho autobusu beriem študentov – áno a profesorov dejepisu, ktorým na tvári miesta – v múzeu vysvetľujem, čo bol Mauthausen – áno, že to bol druhý najhorší tábor po Osvienčime. A aby na tvári videli beštiálnosť fašizmu.
- 2.) Teraz by som sa chcel opýtať, táto fotografia, kde vznikla, v ktorom roku a pri akej príležitosti? Táto fotografia, táto fotografia vznikla v roku 2004 – áno, je to vo Viedni na ambasáde slovenského veľvyslanca v Rakúsku a tam je rakúsky veľvyslanec – náš veľvyslanec profesor doktor Jozef Klimko. Klimko to je ten pán prvý z ľava? Áno. Sedí. Áno prví z ľava, keď to pozeráme z predu. A toto je moja manželka a toto je bývalý predseda slovenského zväzu. Takže najprv

je pán Klimko, potom Vy, Vaša manželka a bývalý predseda zväzu. Ako sa volal? Docent inžinier Koloman Vida. Pri akej príležitosti ste tam boli pozvaní? Pozval, pozval nás veľvyslanec Klimko, ako môj dobrý kamarát – poslal pre nás auto. A my sme tam išli a aj som si zobral so sebou aj predsedu slovenského zväzu.

- 3.) A teraz by som sa chcel opýtať, táto posledná fotografia? Posledná fotografia, to vzniklo, keď som dostal, keď ma pozvala rakúska veľvyslankyňa v Bratislave – áno, na rakúske veľvyslanectvo a tam mi z poverenia prezidenta Rakúskej republiky odovzdala vyznamenanie eee Das Grose ehrenzeichen in Republik Osterreich. Mohli by ste to pomalšie zopakovať. To znamená veľké čestné vyznamenanie rakúskej republiky. Takže, Vy ste dostali to vyznamenanie z rúk pani veľvyslankyne? Ako sa volala? A v ktorom to bolo roku? To bolo v roku tisícdeväťstodevätidesiatpäť. Takže toto je rakúske veľvyslanectvo na Slovensku. V Bratislave hej.
- 4.) A ešte by som sa chcel opýtať na túto fotografiu. Pri akej príležitosti Vám predával Gašparovič. Áno všetko je napísané. Prvého januára v deň vzniku Slovenskej republiky. Veľmi pekne ďakujem.